Bat - bateko bertsogintza (II)

Bertsolari txapelketetarako, duela urte batzuk, Bordarik asmatu zuen joko polit bat, lau oinak eman eta bertsoa betetzekoa. Bertsolarien ustez ezta hain gauza zaila lau hitzi bertsoa osatzea, baina nolako hitzak diren eta nola betetzen den beste gauza bat da. Hoietako bertso batek hedakunde handia lortu zuen, denborak pasatuarren oraindik ere inoiz aipatzen dena; Uztapide berarena hain zuzen. Lau oinak osatzeko eman zitzaizkion hitzak ahuek dira: ***Batela, txapela, kandela, berdela.*** *Eta, Manuelek, bat-batean bertso hau bota zuen:*

Arrantzara joateko
artu nun batela,
bai eta ere piztu
neronek kandela;
arrapatu nai nuan
oiekin berdela,
eta bidian galdu
zitzaidan txapela.

Sinesgaitzak dira holako uneetan bertsolariak zer nolako baliabideak aurkitzen dituzten. Beren buru azkartasuna neurtu ezinezkoa da.

Maiz esan da bertsolaririk gehienak analfabetoak izaten direla, baina hori guti batzun kasoa besterik ezta. Uztapidek asko irakurtzen zuen, baita Xalbadorrek ere, eta Basarrik zer esanik ere ez. Lehenagokoetan, Udarregi zen analfabetoa, baina ez Xenpelar. Xenpelar zerbait eskolatua zen eta horregatik zuen lantegian ere burutzako kargua. Baina, noiz nahi eta non nahi ematen diren bezala, gure egunotakoetan hain gazte hil zen Narbarte genuen analfabetoa. Hala ere, ez zen bertsogintzan motz gelditzen zirenetakoa; baina, ez irakurtzeak bere mugak ezartzen ditu eta Narbarte ez zen egunkarietako azken berrietaz informaturik egoten zenetakoa. Horregatik, Fabiola Balduinokin ezkondu zenean, etzen enteratu, eta hara hor 1960. urteko txapelketan gaietara nola eraman zuten, puntu bat emanaz. Baina, Narbarte gizajoak ez jakin Fabiola, tresna, tokia edo zer zenik ere. Alfonso Irigoyenek honela jarri zion puntua:

Belgarren erregin
egin da Fabiola.

Eta Narbarteren irtera horrelakoa izan zen:

Igerri diot, Alfonsok,
egia diola;
beste gaiñekoan etzen
mintzatuko orla,
oantxe pentsatutzen det
zerbait badagola.

Bere garaian ospe handia hartu zuten 1962ko txapelketan Uztapidek ***Ama*** *gaiaz egin zituen bertsoak. Hara nola hornitu zituen:*

Auxen da gai polita
orain neregana
alboko lagunandik
etorri zaidana,
bertsoak bota bear
emen iru bana,
ortan esango nuke
nik naitasun dana
beste ze esanik ezta
esanikan: ama.

Amak eman ziraden
lenengo bularra,
andik artu nuen
bertsotako indarra,
geroztik biotzera
datorkit su-garra;
egunsentia joan zan,
laister illunabarra,
gero ta beerago
Uztapide zaarra.

Ama oraindik ere
daukat nik goguan,
pena ez egotia
gaur nere onduan;
Jaungoikoak zerura
eraman zinduan
laister izango zera
ia saminduan,
baiña ni ere or nazu
laistertxo zeruan.

Gerorako gelditzen diren bertsoak dira horiek, urteak igaroaz ere herriak gogoratuko dituenak. Hor bada sinbolozko irudi politik, baina baita betegarririk ere. Irudiz apain eta betegarririk gabeko bertsoak idea sakonez osatzen Xalbador zen maisu, inor maisu izatekotan. Mugazemendik bere euskara ez zen hain erraz ulertzekoa eta horrek ekarri zion hain berandu ezagutaraztea. Hala ere, 1965eko urtarrilean jokatu zen txapelketa finalean bere ahalmena nabarmen gelditu zen. Eta, bere ahalmen hori, barnegogotik sortzen zitzaion benetako poetarena zen. Urtearen lehen egun hartan hark emazte hilaren soinekoari egin zion bertsoa oraindik ere, entzulerik gehienen oroitzapenean dago. Gaia, esan bezala, "zure emazte hil zenaren soinekoari bi bertso". Hara laster erantzuna:

Pentsa zazute alargundu bat
ez daiteke izan urusa,
dolamen hunek, oi!, ez dezala
ainitz gehiago luza,
orai urtea ziloan sartu
andreñoaren gorputza,
haren arropa hantxet dilindan
penaz ikusten dut hutsa.

Geroztik nihaur ere nabila
guzia beltzez jantzirik,
ez dut pentsatzen nigar eiteko
ene begiak besterik;
ez pentsa gero, andre gaxoa,
baden munduan besterik
zure arropa berriz soinean
har dezaken emazterik.

Gaira bertsoen hasieratik sartzen zena genduen Xalbador. Bertsolari aparta benetan.

1967 ko txapelketaren azken saioan, ohe edo ohantzeari hiru bertso eskatu zitzaizkionean, Xalbadorrek hitzetik hortzera bota zituen honako hauek:

Ohea bezain zer baliatzen
ote da gure bizitzan?
Leku pausakor hobeagorik
nehon ez ditaike izan;
handik kanpora ertetzen gira
egin-beharren peskisan,
astia izanez goizean ere
gehiago egonen nintzan.

Ohe maitea, zurekin badut
nik, egundainoko hartze,
nahiz artetan ematen duzun
kolpeño bat edo bertze;
bizitze onik zu gabe ez da,
hortaz beti dut aditze,
ez zeradea zuhaur izan zu
maitasunaren ohantze?

Ohe gaixoa, zu maitagarri,
zutaz ez nitaike isil,
zutaz behartu gabe egun bat
munduan ez daike ibil;
denak horrarat datoz azkenian
izanikan ere abil,
zutan sortu ta zutan haziak
zutan behar dugu guk hil.

Juan SAN MARTIN

Como sucede con todas las cosas y sobre todo en la creación, aportar algo nuevo u original resulta muy difícil. No todos están dotados para ello, y esto ocurre también en el bertsolarismo. Los verdaderos genios

Harana - ko San Bizente - n maiatzako zuhaitza zutik

Harana-ko San Bizente Maiatzako Zuhaitza zutirik dago hilaren Kurutze egunetik. Irailaren erdialderarte herriko eliz aurrean era honetaz egongo da. Hil hartako Kurutze egunean "jaitsia" izango da zuhaitza. Bi Kurutze hauen arteko denboraldian ekaitzen kontrako babesa eskainiko du zuhaitzak, inguruko uztak zaintzen dituelarik. Hauxe da, gutxi gora behera, Arabako herri horretako ohitura zaharrak adierazten duena eta, urtero, herriko biztanleek ohiturari bizitza ematen diote, mendeetan zehar izan dena iraun asmoz dihardutelarik. Noiz arte Betiko galdera...

Harana-ko San Bizente Biarra errekak mugatzen duen ibarrean aurkitzen da, Aldea de Alda, Ullibarri eta Kontrasta herriekin batera. Entzia eta Bitigarra mendikateak elkartzen diren lekuan, 1.100 metro inguru, Santa Teodosia-ren baseliza ikus daiteke. Urbasa, Markilano eta Balderana gailurrak eta Kantauri mendikatea aurrez aurre dituelarik, baselizaraino igo denak Harana-ko ibarra bere oinetan dauka.

1364.ko Maiatzaren 15.ean eman zitzaion errege-hiriraren titulua. Honek zenbait auzi sortu zuen Lazkaoko Etxearekin, hauek Kontrastako Jauntxoak bait-ziren. Dena dela, eta herrian gordetzen diren idazkiei bagagozkie, beti irten ziren garaile sanbizentearrak.

Herri txiki baina ikusgarria. Elizak gotiko estiloa gogoratzen digu, aldarea bikoitza delarik. Horma batetan Errege Katolikoen eskutu bat ikus daiteke. Eliz ataria aintzinan izandako Berberiego herrixkako etxeetako harriez dago eginda.

Baina gaur zutabe hauetara Harana-ko San Bizenteren izena ekarri badut hasieran aipatutako arrazoiarengatik da. Maiatzaren Kurutze egunea zuhaitz bat jasotzen zen lehen Arabako herri askotan. Gaurregun nik dakidanez. ohitura honek San Bizenten bakarrik irauten du bizirik. Eta oker nagoela inork esango balit pozarren hartuko nuke albistea. Zer da bertako biztanleek "El Mayo" *bezala ezagutzen dutena?.*

Kurutze egunean eta eliza aurreran pagoa datza. Pago luze bat. Elizako goiera gaindituko duen pagoa aukeratzen saiatu dira herritarrak bezperan. Eta idi gurdiaz ekarri dute zuhaitza herriraino. Bertako bizilagunek jai egin dute auzo-lanean inguruetako bideak garbitu eta konpontzen aritzeko.

Zuritu egiten da zuhaitza eta puntan haizorratz bat ipintzen dute, datozen hileetan eta une bakoitzean haizeak nondik jotzen duen jakin ahal izateko. Kontutan euki lehen larrainetan aritzean garrantzi haundikoa zela xehetasun hau ezagutzea. Zurzizel baten bidez zuhaitzean gurutze itxurako zulo bat egiten da eta bertan argizari hutsezko beste bat sartzen da. Zurezko ezpata izan nahi duten bi ohol zorrotz josten dira, puntak zerurantz zuzentzen direlarik.

Oraindik ez da gertuketa amaitu. Ostegun Sainduan Jesukristoren gorpua estali zuten zapiak, gorporalak, zuhaitzera dira josiak izango. Behin operazio hau eginez gero abadeak bedeinkatu egiten du, jarraian ikusle guztiek gurutzeari mun egiten diotelarik. Gerturik dago zuhaitza zutik ipintzeko. Honetan gizon talde bat arituko da, soka eta haga batzuen bitartez, lurrean zabalduriko metro inguruko zuloan beheko punta sartzen dutelarik. Zuloa lur eta harriz bete ondoren lau tantaik zuhaitza puntalatuko dute. Inguruan dagoen jendeak txaloz eskertzen du zuhaiz-jasotzaileen lana. Zeremonia bukatu da.

Maiatzaren 3.tik Irailaren 14.arte uzta eta fruituak hazi eta bildu egiten dira. Hauek ahalik eta hoberenak izan daitezen Maiatzako Zuhaitza ipini da Harana-ko San Bizenten. Herriarengan sustraiturik egon den sinesmen honek ahalmen bereziak egotzi dizkio zuhaitzari.

"Zuhaitzak zaindu egingo ditu solo eta baratzak kazkabarraldi eta haizeetatik" *diote herriko biztanleek. Ez dakit zernolako federik ipintzen duten hitz hoietan. Ziur aski, gaurregun ekintza hau folkloreari dago lotuago benetako erlijios-sinesmenari baino. Nahiz eta, noski, hartan parte hartzen duten zenbait pertsonaiengan egiazko fede-argudioak aurkitu.*

Irailaren 14.an "jaitsi" egingo da zuhaitza jasoketan eman den zeremoniale berdinaz. Aintzinako kutun haundi hau, behin bere zeregina betez gero, enkantean jartzen zen lehen, Gerardo Lopez de Gereñuk ezagutarazten digun bezala. Dirudienez, estimu haundikoa zuten egurra, kanpoan ondutakoa baitzen. Lortutako dirua askari bat ordaintzeko erabiltzen zen.

José Mari VELEZ DE MENDIZABAL

San Vicente de Arana es un maravilloso pueblecito alavés situado al pie de las sierras de Encia y Bitigarra, que forma junto con Aldea de Alda, capital del valle, Contrasta y Ullibarri el Valle de Arana, por donde transcurre el río Biarra. Es uno de esos pueblos de la montaña que guardan aún el sabor de su historia. Una historia que comenzó en lo que parece fue aldea de Berberiego, lugar que tuvieron que abandonar en el siglo XIII los futuros fundadores de San Vicente, motivado por los altos impuestos que se veían obligados a pagar a sus señores. Por Real Cédula de fecha 15 de Mayo de 1364 es considerada villa.

La razón por la que cito hoy el nombre de este pueblo no es otro que en San Vicente se sigue celebrando la costumbre del "Mayo".

Desde tiempo inmemorial el 3 de Mayo –día de la Cruz– se levanta por los habitantes del pueblo y frente a la iglesia parroquial, un alto árbol –haya– que considerado como amuleto guardará hasta la conmemoración de la Cruz de Septiembre –día 14– las cosechas de los alrededores del peligro de tormentas y vientos.

El árbol se acarrea la víspera desde la cercana sierra de Bitigarra con una yunta de bueyes. Una vez pelado se le clavan unas curiosas espadas de madera y se hace un hueco en forma de cruz donde se depositará otra confeccionada con cera pura. Los corporales que sirvieron para envolver el cuerpo de Jesucristo el día de Jueves Santo son clavados, asimismo, al tronco. En la extremidad superior se colocará una veleta